

”Jag lånar ut mina ögon”

Intervju med Peter Lilliecrona av Kristian Holmgren

– Det gäller att ta reda på så mycket man kan. Ju mer förberedelsearbete desto bättre tolkning – och desto sämre betalt per timma!

Så sammanfattar Peter Lilliecrona dilemmat för den som vill arbeta som syntolk. Till skillnad från andra tolkverksamheter är detta en verksamhet i uppbyggnad. Av den som ska arbeta som syntolk krävs en stor portion engagemang och idealitet.

Peter Lilliecrona är något av Mr Syntolk i Sverige – och han brinner verkligen för uppgiften. Livligt berättar han om hur han halkade in på detta i slutet på 80-talet och hur han sedan varit med både att utveckla metoden och att utbilda fler syntolkare i Sverige. Gensvaret från de synskadade och samspelet med skådespelarna ger honom energin att hålla på som han gör – för lönande är det inte att vara syntolk. Men om Peter får som han vill så kommer även syntolkning att bli lika självklart som teckenspråkstolkning och förmedling ska kunna ske via tolkcentralerna.

Förväxlas med teckentolkning

Men vad är då syntolkning? Ja, många som hör begreppet för första gången förväxlar det med teckenspråkstolkning i tron att det handlar om att se ett tolkat budskap. Men det förhåller sig precis tvärtom: syntolkning är till för den som inte kan se eller som har svårt att se. Syntolken lånar ut sina ögon åt den synskadade och förmedlar synintrycken med hjälp av rösten.

Rent tekniskt går det till så att publiken får hörlurar där de hör syntolkens kommentarer parallellt med ljudet i en film eller dialogen i en teaterpjäs. Vanligast är att man syntolkar just film och teater, men i princip vilket evenemang som helst ska kunna syntolkas: fotbollsmatcher, cirkusföreställningar, hästhoppning, balett, konstupställningar.

– Att syntolka är att beskriva. Så allt som går att beskriva kan syntolkas, säger Peter Lilliecrona.

– För brukarna handlar det om att få vara där på plats tillsammans med andra och att kunna gå tillsammans med sina seende kamrater och anhöriga.

En sådan närvarokänsla skapar syntolken genom att även berätta vad som händer i salongen bland publiken.

Men gränsen mellan syntolkning och ett rent referat kan vara glidande. Gäller det en fotbollsmatch så blir det mycket av ett referat med inslag av syntolkning. En riktig syntolkning måste man kunna förbereda sig för och helst ska man kunna skriva ett manus – och det går ju inte när det gäller fotboll!

Förberedelse är A och O

När Peter ska syntolka en pjäs så ser han föreställningen på egen hand två–tre gånger och sitter då på olika platser i salongen. Han pratar med skådespelarna, han tar fram kringfakta om pjäsen och författaren. Därefter gör han ett manus och ett körschema som han har med sig in i det lilla bås eller krypin där han följer föreställningen på en TV-monitor.

Den grundliga förberedelsen ger trygghet i tolkningen, men behövs också för att han ska kunna ge en bra introduktion före föreställningen.

– Det händer att seende ber att få låna hörsnäckan för att få veta mer!

Väl på plats lägger han manuset åt sidan. Manusarbetet behövs för att skapa trygghet före syntolkningen och för att hjälpa honom att memorerar handlingen. Men under

föreställningen ska orden flöda och han får inte stanna upp och tänka på vad han ska säga härnäst.

– Det går åt mycket vatten under en föreställning, konstaterar han. Efteråt är jag psykiskt slut, men jag får energi från brukargruppen.

Till förberedelserna hör också att träffa brukargruppen och se till att ensemble och brukare får mötas innan ridån går upp. De synskadade släpps in en halvtimme före resten av publiken.

Att gestalta något

Tolkningen går ut på gestalta något, att transformera bilder till talat språk.

– Jag berättar vad jag själv ser och upplever. Jag lånar ut mina ögon, säger Peter Lilliecrona. Det blir min uppfattning jag förmedlar, alla tolkar på olika sätt.

Syntolkning i Sverige startade på 1980-talet vid Länsteatern i Örebro med dramaturgen Urban Löfgren som eldsjäl. Han flyttade sedan till Stadsteatern i Göteborg. Från början fick syntolken sitta i salongen och viska och den metoden används fortfarande på sina håll. Men ny teknik för hörselskadade på teater visade sig bli ett perfekt hjälpmedel för syntolkning där man fick möjlighet att arbeta trådlöst med mikrofon, hörsnäckor och flerkanalssystem.

Hur gör man då med utländska filmer? Ja, är det film med engelsk dialog (som ju allt fler förstår idag) så kan brukaren ställa in så att originaldialogen hörs i ena örat och syntolken i det andra. Men är det på något annat språk så måste syntolken både läsa textremsan och tolka samtidigt.

För Peter Lilliecrona är tolkningen i dag ett engagemang vid sidan av hans ordinarie jobb. Hur kom han in på det här spåret? Ja, han arbetade som datatekniker på Göteborgs stadsteater och fick frågan om han ville prova att syntolka en föreställning. Den insatsen ger han idag ett bottenbetyg. Det blev ett (torrt) överarbetat och hysteriskt referat av Tartuffe.

Men nyfiken som han är och med teatern i blodet satte han igång med att ta reda på mer om syntolkning och funderade på hur man skulle kunna ge mer liv i tolkningen.

Snart gav hans levande bildspråk eko i Göteborg. Publiken gillade hans sätt att beskriva och snart blev han mycket efterfrågad. Eftersom hans tid inte räckte till började han också hålla kurser för att utbilda fler tolkar. Ett slag kunde han med projektstöd från Framtidens kultur arbeta heltid med föra syntolkningen framåt.

En fråga om tillgänglighet

Peter Lilliecrona ser syntolkningen i ett handikappolitiskt perspektiv.

– Det är en tillgänglighetsfråga för att inte utesluta synskadade från vissa delar av samhället.

Det stora massmediala genombrottet för syntolkning kom när en grupp unga synskadade tog fasta på tillgänglighetsperspektivet och motionerade till SRF:s kongress om att få en porrfilm syntolkad... Det blev Peter som fick uppdraget. Inte helt lätt, medger han, men som syntolk ska man inte lägga in egna värderingar eller betänkligheter i uppdraget.

Det som efterfrågas mest är svenska filmer och stora utländska filmer (sådana som många pratar om), stora teateruppsättningar som Chess och MAMMA MIA!, vissa tyngre dramer samt idrott.

När det gäller film så finns idag teknisk möjlighet att lägga in syntolkning på ett av filmens ljudspår och Peter tror att det är något som kommer framöver. Nu handlar det om fyra-fem filmer per år, men med nackdelen att biobesökaren inte kan reglera volymen i sin hörsnäcka. Införandet av digital-TV gör det tekniskt möjligt att lägga syntolkning i en separat ljudkanal.

USA ligger långt framme tack vare stora donationsmedel och där har syntolkarna både bättre betalt och högre status. Dit är det ännu långt i Sverige och det finns inte heller några internationella kontakter i Europa.

Ingen central förmedling

En syntolk kostar idag 1 000 kronor per påbörjad föreställningstimme. I detta ingår en administrativ kostnad som SRF tar. Det vanligaste är att man bokar via SRF, eftersom det inte finns någon central förmedling. SRF Göteborg har i uppdrag från SRF-riks att samordna syntolkning på ett nationellt plan.

Den vägledande principen är att arrangören ska betala för syntolk. Det brukar gå bra när det gäller de flesta stora arrangörerna. Om de inte förstår genast så brukar det göra det efter att ha fått information. Mindre arrangörer kan få hjälp att söka bidrag genom SRF. På biosidan ger Filminstitutet bidrag till syntolkning.

Dialog med arrangören är ett måste. Många brukare har ledsyn eller synrester som gör att de kan uppfatta ganska mycket om de sitter på rätt plats i salongen. Men på teater är ofta platserna längst fram på första parkett de dyraste, vilket innebär att den synskadade får betala extra mycket på grund av sin funktionsnedsättning. Här behövs en god kontakt med arrangören liksom möjlighet att ge synskadade chans att boka biljetter innan de släpps till allmän försäljning.

Peters dröm är att syntolkarna ska kunna knytas till landstingens tolkcentraler och få ett grundarvode ungefär som brandmän i frivilliga brandkåren plus ersättning för varje uppdrag. Han vill gärna se 1-2 syntolkare på heltid i fem regioner som då skulle täcka landet. Idag finns 5-6 syntolkare i Stockholm som kan få göra två teaterföreställningar per år var och en...

Och så måste tolkningen bli en individuell rättighet. Som det nu är måste syntolkning bokas av grupper.

– Idag kan synskadade Pelle i 6:an inte följa med sin klass på teater eller film, han måste gå i grupp med andra synskadade.

Peter Lilliecrona har mer och mer satsat på att utbilda blivande tolkar.

Syntolkare utbildas på helgkurser med film som arbetsmaterial. Det är ett tufft program med filmvisning en kväll och individuellt prov dagen efter. Sommaren 2005 startade för första gången en längre kurs för syntolkare på Fristads folkhögskola.

Inga hämningar, ingen censur

En bra syntolk ska tycka om att prata inför grupp.

– Man får inte ha några hämningar i det man säger och man får inte censurera det man ser, framhåller Peter.

– Man måste vara neutral men samtidigt kunna måla känslor med rösten.

Andra kvalifikationer Peter räknar upp är: oräddhet, att våga ta plats, lyhördhet, gott ordförråd, fantasi och en förmåga att ta snabba beslut.

Men det behövs en egenskap till:

– Man måste vara lite crazy – man måste våga gå in till Richard Wolff när han sitter i bara kallingarna i logen och snacka med honom för det är kanske bara den tid man får.